

ESTETSKI DOŽIVLJAJ UMETNIČKIH SLIKA

Marko Polovina i Slobodan Marković¹

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet Beograd

Cilj istraživanja bio je da se ispita veza estetskog doživljaja sa drugim dimenzijama subjektivnog doživljaja slika. Estetski doživljaj definisan je preko devet deskriptora izdvojenih na osnovu pregleda odgovarajuće literature: opčinjavajuće, neodoljivo, jedinstveno, neprolazno, duboko, izuzetno, univerzalno, neizrecivo, voleo/la bih da imam ovu sliku. Procene 24 slike na unipolarnim sedmočlanim skalama napravljenim od navedenih deskriptora analizirane su metodom glavnih komponenti. Dobijena je jedna glavna komponenta. Multipla regresija pokazala je da je estetski doživljaj, meren preko proseka procena na devet skala, veoma slabo povezan sa bazičnim dimenzijama subjektivnog doživljaja umetničkih slika, merenim preko instrumenta SDS 16. Faktor Pobuđenost bio je značajan prediktor estetskog doživljaja bez obzira na relativno mali procenat objašnjene varijanse. Predikcija ostalih faktora, Regularnost, Atraktivnost i Smirenost, nije bila značajna. Procene na SDS 16 preuzete su iz ranijeg istraživanja. Dalje regresione analize pokazale su da estetski doživljaj ima ulogu u proceni međusobne sličnosti-različitosti slika: mera estetskog doživljaja delimično objašnjava distribuciju slika u 2-D i 3-D prostoru MDS-a. Rezultati MDS-a preuzeti su iz ranijeg istraživanja. Na osnovu rezultata ovog istraživanja možemo zaključiti da estetski doživljaj predstavlja jedinstven i relativno nezavistan fenomen.

Ključne reči: estetski doživljaj, umetničke slike, subjektivni doživljaj, multidimenzionalno skaliranje

---

¹ Adresa autora: smarkovi@f.bg.ac.yu

Izreka da *o ukusima ne vredi raspravljati* izražava staru ideju da je generalizacija u oblasti estetskog doživljaja nemoguća. Nju prepoznajemo u tvrdnjama nekih estetičara da ukus ne može biti ozbiljan predmet estetike jer se estetika bavi univerzalnim i neprolaznim, a ukus je varijabilan i individualan: to da li se nekome određeno delo dopada ili ne predstavlja njegov lični sud i takvih ličnih sudova postoji koliko i pojedinaca koji ih donose (Focht, 1980; Petrović, 1975; Zurovac, 1978).

Međutim, teoretičari u oblasti psihologije umetnosti i eksperimentalne estetike smatraju da ovakav stav nije ispravan. Ovi teoretičari tvrde da i pored neospornih individualnih i grupnih (etničkih, kulturnih, socijalnih i sl.) razlika, estetski doživljaji različitih pojedinaca u sebi imaju nezanemarljivu dozu konzistentnosti, tj. konvergiraju ka sličnim preferentnim sklopovima (dobra forma, zlatni presek; videti više kod: Arnheim, 1969; Berlyne, 1974).

U istraživanjima estetskih preferencija moguće je uočiti dva opšta pristupa. Prvi pristup se oslanja na klasičnu Fehnerovu eksperimentalnu estetiku koja je orijentisana na bazične zakonitosti estetske preferencije i eksperimentalnu manipulaciju jednostavnih stimulusa (npr. prosti geometrijski oblici: pravougaonici, kružnice i sl.). Ovaj pristup ponekad se naziva *sintetički pristup* ili *estetika odozdo* (Berlyne, 1974). Precizna kontrola nad nezavisnim varijablama, tj. fino variranje pojedinih geometrijskih parametara vizuelne stimulacije omogućava proveru mnogih klasičnih ideja o dobroj proporciji, zlatnom preseku i sl. Za razliku od ove *estetike odozdo*, pojavljuju se i istraživači koji smatraju da je za bolje razumevanje fenomena estetskog doživljaja neophodno analizirati i percepciju realnih umetničkih dela. Ovakav pristup Berlajn naziva *analitičkim pristupom* ili *estetikom odozgo* (Berlyne, 1974).

ESTETSKI DOŽIVLJAJ

Fehner poredi estetski doživljaj sa pojmom praga osetljivosti iz oblasti psihofizike i na osnovu toga dolazi do pojma *estetskog praga*. Stimulacija će preći estetski prag, tj. biće ocenjena kao lepa, ako promenom određenih parametara (npr. odnos stranica u četvorouglu) postigne efekat čulne prijatnosti. U skladu sa stavom da je osnovna dimenzija u estetici *princip prijatnost-neprijatnost*, Fehner predlaže promenu naziva estetike u hedoniku.

Za razliku od Fehnera, Berlajn (Berlyne, 1974) tvrdi da estetski doživljaj ne može da se svede na prijatnost. Odnos između ove dve dimenzije je nelinearan i to tako da sa prijatnošću estetski doživljaj raste do jedne tačke, a onda opada: izrazito neprijatni, ali i izrazito prijatni stimulusi ne procenjuju se kao estetski dobri; estetski vredno je ono što je umereno prijatno i umereno neprijatno. U terminima Berlajnovе teorije pobuđivanja može se reći da estetski doživljaj podrazumeva i mešavinu optimalno prijatnog i neprijatnog pobuđivanja nervnog sistema.

Dobar uvid u prirodu estetskog doživljaja srećemo u Ognjenovićevom radu o položaju objekta u svesti (Ognjenović, 1997). Empirijska taksonomija objekata na osnovu njihovog položaja u svesti uključuje i kategoriju koju autor naziva *Objekat i Ja za sebe*. Ona opisuje jedan poseban odnos osobe i objekta koji karakteriše njihovo zajedničko izdvajanje. U svesti postoji samo jedan objekat koji veoma snažno angažuje subjekta i na taj način zasenjuje sva druga zbivanja u subjektovoj okolini. Ovaj tip doživljavanja se može javiti u različitim, obično izuzetnim situacijama i stanjima: u hipnozi, pod dejstvom droga, u snu ali i u doživljavanju umetnosti.

Na osnovu ovoga može se videti da je doživljavanje umetnosti, tj. estetski doživljaj objekta, nešto što je drugačije od doživljavanja uobičajenih kategorija objekata. Po Ognjenoviću estetski doživljaj je specifičan integrativni doživljaj koji nastaje pod dejstvom tzv. hipnogenog objekta. Hipnogeni objekat može biti bilo koji objekat iz naše sredine, a isti efekat može izazvati i naša sopstvena aktivnost, kao što je na primer pokret ili igra. Jednom rečju, bitan je efekat koji objekat ima na osobu, a ne objekat sam po sebi.

SUBJEKTIVNI DOŽIVLJAJ UMETNIČKOG DELA: SEMANTIČKI DIFERENCIJAL

Pri opažanju umetničkog dela posmatrač je direktno usmeren na informacije o kompoziciji slike i njenim segmentima. Reč je o detekciji fizičkih karakteristika kao što su boja, oblik, veličina, položaj i sl. Međutim, u našem opažanju javljaju se i elementi koji ne proizilaze iz objektivnih svojstava stimulacije. To bi bila različita implicitna svojstva subjektivnog doživljaja slike kao što su prijatnost, složenost, dinamičnost, organizovanost, sklad. Ukoliko bi se doživljaj vizuelne realnosti predstavio kao kontinuum, onda bi se na jednom njegovom kraju nalazio objektivni domen koji bi obuhvatao procene eksplicitnih fizičkih karakteristika, dok bi se na drugom kraju nalazio subjektivni domen koji bi obuhvatao procene implicitnih svojstava i afektivnu vrednost posmatranih objekata. I jedan i drugi domen vizuelnog opažanja imaju svoju bitnu ulogu u čovekovom funkcionisanju. Dok je objektivno sagledavanje vizuelnih karakteristika bitno za aktivnost i snalaženje u spoljašnjoj sredini, usmerenost na implicitna svojstva stimulacije ima veliku ulogu u stvaranju estetskog doživljaja.

Sredinom pedesetih godina XX veka prvi put se susrećemo sa pokušajem kvantifikacije subjektivnog doživljaja umetničkog dela. Ovaj pionirski poduhvat izveo je Taker koji je ispitivao procene umetničkih slika pri tome koristeći bipolarne sedmočlane skale procene na čijim se polovima nalaze pridevi suprotnog značenja (Tucker, 1955). Na primer:

STATIČAN   -3 ___ -2 ___ -1 ___ 0 ___ 1 ___ 2 ___ 3   DINAMIČAN

Pred subjekte je stavljen zahtev da označavanjem određenog podeoka na skali (od 1 do 3) procene intenzitet izraženosti određene dimenzije u pozitivnom ili negativnom smeru (levi ili desni pol skale). Ovakva skala služila je za merenje kako intenziteta subjektivnog doživljaja stimulacije koji se izražava biranjem određenog podeoka na skali, tako i kvaliteta tog doživljaja lociranjem procene na pozitivan ili negativan pol skale. Nešto kasnije, ovu tehniku merenja usvaja i razvija Čarls Ozgud prilikom konstrukcije svog semantičkog diferencijala koji je namenjen merenju konotativnog značenja verbalno iskazanih pojmova (Osgood, Suci i Tannenbaum, 1957).

Početak sedamdesetih godina, Dejvid Berljajn sa svojim saradnicima u okviru svoje *Škole za novu eksperimentalnu estetiku* ustanovljava nov pristup u istraživanju subjektivnog doživljaja slikovnih sadržaja. U serijama eksperimenata korišćene su sedmostepene bipolarne skale procene na čijim krajevima su se nalazili opozitni pridevi. Od subjekata se tražilo da na ovim skalama procene svoj doživljaj umetničkog dela ili neke druge vizuelne, pa čak i auditivne stimulacije. Dobijene procene na skalama podvrgavane su faktorskoj analizi sa ciljem da se utvrde glavne dimenzije koje stoje u osnovi doživljaja različitih vizuelnih stimulusa (Berlyne, 1974). Osnovni rezultati ovih istraživanja biće prikazani kasnije.

Kritika koja je najčešće upućivana istraživanjima Berljajna i saradnika odnosi se na način izbora skala korišćenih u istraživanju. Problem je u tome što skale koje su se koristile nisu bile birane empirijski, već *ad hoc*, u zavisnosti od teorijskih hipoteza koje su proveravane u eksperimentu. Još jedan problem tiče se izbora stimulusa.

Ozgudov instrument je, za razliku od Takerovog i Berljajnovog, napravljen na metodološki mnogo ispravniji način. Naime, Ozgud i saradnici su do svog instrumenta došli potpuno empirijski: izbor skala vršen je na osnovu produkcije ispitanika, a ne na osnovu teorijskih opredeljenja istraživača. Na osnovu rezultata opsežnije međunarodne studije u kojoj je izvršen veliki broj faktorskih analiza procena pojmova Ozgud i saradnici dolaze do tri stabilna i invarijantna faktora: (1) *Evaluacija* (skale: prijatan, lep, dobar i sl.), (2) *Potencija* (skale: jak, težak, veliki i sl.) i (3) *Aktivitet* (skale: brz, mlad, nepostojan i sl.) (Osgood et al., 1975).

Istraživanja strukture subjektivnog doživljaja umetničkih i neumetničkih slikovnih sadržaja vršili su mnogi autori. Tako, na primer, Marković i saradnici (2002a) pri ispitivanju dimenzija subjektivnog doživljaja forme nalaze da se mnoštvo dimenzija može svesti na pet bazičnih faktora subjektivnog doživljaja forme: (1) *Hedonički ton*, (2) *Kompleksnost*, (3) *Regularnost*, (4) *Potencija* i (5) *Aktivnost*. Ovih pet dimenzija govore o dva relativno nezavisna aspekta vizuelnog geštalta. Prvi aspekt govori o našoj proceni kako slika deluje na nas, koliko je dobra, privlačna i zanimljiva za nas (on obuhvata atraktivnost slike, njenu afektivno-konativnu evaluaciju i proizilazi iz hedoničkog tona i delimično kompleksnosti i regularnosti), dok drugi aspekt izražava našu procenu kakva je slika nezavisno od nas (obuhvata kognitivnu analizu strukture vizuelnog geštalta i faktore potencije, aktivnosti, regularnosti i delimično kompleksnosti). Isti autori (Marković i sar.,

2002b) dolaze do trofaktorske strukture implicitnih svojstava vizuelnog geštalta: (1) *Evaluacija*, (2) *Pobuđenost* i (3) *Regularnost*.

Berlajn i Ogilvi (Berlyne, 1974) su vršili istraživanje u kome su od ispitanika tražili da procenjuju umetničke slike na 12 skala. Oni za svoje skale kažu da se mogu svrstati u tri kategorije. Prve dve označavaju kao afektivne skale (tu spadaju različite evaluativne skale i skale unutrašnjih doživljavanja), a kao treću vrstu skala navode deskriptivne skale koje se odnose na procenu objektivnih karakteristika slika. Njihov cilj je bio da provere koje se interkorelacije mogu pronaći i kakva se faktorska struktura dobija kada se pomenute skale primene na umetničke slike. Rezultati pokazuju da se i u ovom, kao i u prethodnim Berlajnovim istraživanjima u kojima su korišćeni prosti stimulusi kao što su prosti vizuelni sklopovi, matrični sklopovi i apstraktni crteži, javljaju različiti faktori, od kojih su najčešća tri faktora: (1) *Evaluacija* ili *Hedonički ton*, (2) *Potencija* ili *Pobuđenost* i (3) *Aktivitet* ili *Neizvesnost*. Sličnost sa Ozgudovim faktorima sasvim je očigledna.

Zanimljivo je i istraživanje koje je sproveo Lindauer (1981), a koje se sastojalo iz dva koraka. U prvom eksperimentu ispitanici su imali zadatak da produkuju deskriptore estetskog doživljaja. Na osnovu toga je izdvojeno 27 najfrekventnijih pojmova koje su potom 6 studenata istorije umetnosti svrstavali u zasebne kategorije pripadnosti. Oni su izdvojili četiri kategorije u koje se mogu svrstati ovi deskriptori: (1) pojmovi koji označavaju *pobuđenost*, (2) pojmovi koji označavaju *smirenost*, (3) *kognitivni* pojmovi i (4) *emocionalni* pojmovi. Ovde se može videti da Lindauer na drugačiji način dolazi do kategorija koje su skoro identične faktorima izdvojenim u istraživanju koje su izvršili Marković i saradnici (Marković, i sar. 2002b).

Marković i Marković (2004) u svom istraživanju pokušavaju da specifikuju strukturu subjektivnog doživljaja umetničkih slika koristeći već opisani metod (empirijska produkcija deskriptora, konstrukcija skala i procene slika na skalama). Rezultati faktorske analize pokazuju doslednost javljanja četiri faktora: (1) *Evaluacija*, (2) *Potencija*, (3) *Kognitivni* faktor i (4) *Dinamika*.

INSTRUMENT ZA MERENJE SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA UMETNIČKIH SLIKA

Konstrukcija instrumenta za merenje subjektivnog doživljaja umetničkih slika odvijala se u nekoliko faza (Radonjić i Marković, 2004; 2005). U prvoj fazi određen je skup reprezentativnih implicitnih svojstava kojima se najčešće i najadekvatnije opisuje subjektivni doživljaj umetničkih slika (Marković i Marković, 2004). Nakon ovoga autori su pristupili izboru reprezentativnog uzorka stimulusa iz skupa umetničkih slika. Autori su univerzum umetničkih slika podelili u četiri kategorije. Te kategorije su: (1) primitivna umetnost (slike od praistorije do predrenesanse, kao i slike specifične za ranu umetnost ne-evropskih kultura), (2) figuralni realizam (od

renesanse do realizma XIX veka), (3) stilizovani realizam (od impresionizma na dalje) i (4) apstraktna umetnost. U svakoj kategoriji je bilo 200 slika, od kojih je izabrana 21 slika, na osnovu intersubjektivne saglasnosti tri nezavisna procenjivača. Izbor je vršen po kriterijumima formalne različitosti (kompozicija, boje, odnos svetlo-tamno), pokrivenosti što većeg broja različitih tema karakterističnih za datu kategoriju i pokrivenosti najrelevantnijih slikarskih pravaca u okviru kategorije, odnosno, različitih kultura kada je reč o primitivnoj umetnosti. S obzirom na to da je u jednom posebnom istraživanju (Dakulović i Marković, 2004) već bio izvršen izbor i procena apstraktnih slika, u ovom istraživanju cilj je bio odrediti one slike koje će činiti predstavnike preostale tri kategorije.

Tokom eksperimenta, ispitanici su na skali *isto-različito* procenjivali različitost slika unutar kategorija primitivnih, figuralno-realističnih i stilizovano-realističnih slika. Ispitanicima je ukupno bilo izloženo 210 parova slika (svaka sa svakom) i njihov zadatak je bio da svoj doživljaj različitosti zadatog para slika iskažu na sedmostepenoj skali, gde je 1 označavao maksimalnu sličnost, a 7 maksimalnu različitost dve slike. Kriterijum poređenja slika nije bio unapred zadat ispitanicima.

Na osnovu rezultata multidimenzionalnog skaliranja sa tri zadate dimenzije izdvojeno je po šest slika (po dve najudaljenije slike na tri dimenzije). Ove slike izdvojene su kao reprezentativni stimulusi za sve kategorije (primitivno, figuralno, stilizovano i apstraktno slikarstvo).

Nakon faze izbora reprezentativnog uzorka slika za svaku kategoriju autori su pristupili trećoj, glavnoj fazi istraživanja čiji cilj je bio utvrđivanje faktorske strukture koja stoji u osnovi doživljaja umetničkih slika. Do ove strukture se došlo na osnovu analize procena izabranih slika na nizu implicitnih svojstava. Pretpostavka od koje su krenuli autori je da bi poznavanje strukture fenomena omogućilo i konstrukciju instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika.

U ovoj fazi istraživanja slike izabrane kao reprezentativni uzorci četiri kategorije slikarskih pravaca procenjivane su na 43 bipolarne sedmostepene skale procene sa opozitnim pridevima na polovima. Dobijena su četiri faktora (u zagradama su pozitivni polovi najzasićenijih skala):

1. *Regularnost* (precizno, jasno, pravilno i sređeno),
2. *Pobuđenost* (neobično, maštovito, upečatljivo, inspirativno),
3. *Atraktivnost* (lepo, prijatno, zdravo, čisto) i
4. *Smirenost* (nenametljivo, blago, opušteno, smirujuće).

Na osnovu ovih rezultata moguće je konstruisati instrument za merenje subjektivnog doživljaja slika koji bi se sastojao od 16 bipolarnih skala procene, od kojih bi svaki faktor bio predstavljen sa po 4 navedene skale. Ovaj instrument ćemo u nastavku zvati SDS 16 (od Subjektivni Doživljaj Slike, 16 skala).

INSTRUMENT ZA MERENJE ESTETSKOG DOŽIVLJAJA UMETNIČKIH SLIKA: IZBOR SKALA

Konstrukcija instrumenta za merenje estetskog doživljaja prošla je kroz dve faze. Prva faza sastojala se od sačinjavanja široke liste deskriptora estetskog doživljaja na osnovu pregleda relevantne literature iz oblasti istorije umetnosti, estetike i psihologije umetnosti (Arnheim, 1969; Berlyne, 1974; Eco, 2004; Gombrich, 1984, 2005; Janson, 1996; Ognjenović, 1997). U drugoj fazi su četiri nezavisna procenjivača redukovala dobijenu lista deskriptora (prideva i tvrdnji) kako bi se došlo do selekcije što jasnijih i reprezentativnijih deskriptora. Zadatak procenjivača bio je da sa liste eliminišu one prideve koji nisu adekvatni za opisivanje estetskog doživljaja, koji su međusobno previše slični, kao i one prideve koji su slični pridevima koji su korišćeni u prethodnom istraživanju za opisivanje subjektivnog doživljaja umetničkog dela.

Na osnovu intersubjektivne saglasnosti procenjivača sačinjena je lista od osam prideva i jednog iskaza:

1. opčinjavajuće
2. neodoljivo
3. jedinstveno
4. neprolazno
5. duboko
6. izuzetno
7. univerzalno
8. neizrecivo
9. voleo/la bih da je imam.

Od ovih deskriptora estetskog doživljaja napravljene su unipolarne sedmostepene skale procene (nije bilo opozita).

ISTRAŽIVANJE

U prethodnom delu rada opisana je selekcija devet deskriptora estetskog doživljaja. U nastavku rada biće izloženo istraživanje u kojem smo pokušali da odgovorimo na pitanje da li estetski doživljaj predstavlja jednu jedinstvenu dimenziju ili se može razložiti na više posebnih faktora. Kada to utvrdimo ispitaćemo vezu dobijene strukture estetskog doživljaja sa drugim dimenzijama subjektivnog doživljaja umetničkih slika. Reč je o dimenzijama instrumenta SDS 16 opisanom u prethodnom delu rada: *Regularnost, Pobuđenost, Atraktivnost i Smirenost* (Radonjić i Marković, 2005)

Strukturu estetskog doživljaja specifikovaćemo na osnovu rezultata faktorske analize procena reprezentativnog uzorka umetničkih slika na devet deskriptora (skala).

Metod

Subjekti: Istraživanje je izvedeno na 26 ispitanika, studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi: 24 slike iz različitih perioda umetničkog stvaranja koje su izabrane na osnovu ranijeg istraživanja (Radonjić i Marković, 2004; Dakulović i Marković, 2004).

Nacrt: Nezavisna varijabla bila je umetnička slika (24 slike). Zavisne varijable bile su procene estetskog doživljaja na 9 unipolarnih sedmostepenih skala procene:

1. opčinjavajuće
2. neodoljivo
3. jedinstveno
4. neprolazno
5. duboko
6. izuzetno
7. univerzalno
8. neizrecivo
9. voleo/la bih da je imam.

Postupak: Na početku eksperimenta ispitanicima je data instrukcija da će im biti izlagane 24 slike iz različitih perioda umetničkog stvaralaštva i da je njihov zadatak da svaku od zadatih slika procene na svih devet skala procene. Od njih je traženo da procene svoj estetski doživljaj i da zanemare svoje znanje iz oblasti umetnosti, kao i lične preferencije ili trenutne trendove.

Procena se vršila na sedmostepenim skalama. Npr. na skali OPČINJAVAJUĆE od ispitanika se tražilo da na skali od 1 do 7 proceni koliko je opčinjavajuće na njega deluje data slika, gde 1 označava minimalnu, a 7 maksimalnu vrednost.

Ispitivanje je bilo grupno. Ispitanici su bili podeljeni u dve grupe i stimulusi su im bili zadavani različitim redosledom. Redosled stimulusa unutar grupa bio je pseudo-slučajan (vodili smo računa da slike iz iste kategorije, npr. apstraktne, ne slede jedna drugu).

REZULTATI

Faktorska analiza

Aritmetičke sredine i standardne devijacije procena 24 slike na 9 skala mogu se videti u prilogu 1.

Cilj istraživanja bilo je utvrđivanje faktorske strukture procena slika na devet skala. Izvedena je faktorska analiza na matrici koja je napravljena po Osgudovoj *string-out* metodi: 24 matrice spojene su jedna ispod druge u jedinstvenu matricu (videti više u Osgood et al., 1975; Marković i sar., 2002a). Rezultati analize glavnih komponenata ukazuju na jednu glavnu komponentu sa inicijalnim eigen vrednostima preko 1. Ova komponenta objašnjava 60,88% varijanse. U tabeli 1 prikazana su zasićenja skala prvom i jedinom glavnom komponentom koja je izdvojena u ovoj analizi.

Tabela 1: Zasićenja devet skala prvom glavnom komponentom.

Skale	Prva glavna komponenta
1. opčinjavajuće	.849
2. neodoljivo	.849
3. jedinstveno	.737
4. neprolazno	.779
5. duboko	.773
6. izuzetno	.876
7. univerzalno	.632
8. neizrecivo	.686
9. voleo/la bih da je imam.	.807

Na osnovu ovih analiza zaključujemo da se estetski doživljaj ne može razložiti na komponente, tj. posebne nezavisne dimenzije. Ovo nam omogućuje da formiramo jednu jedinstvenu meru estetskog doživljaja tako što ćemo uprosečiti vrednosti procena na svih 9 skala (u daljem tekstu ED 9, od Estetski Doživljaj, 9 skala). Za svrhu budućih istraživanja moguće konstruisati instrument koji će meriti estetski doživljaj preko manjeg broja skala (tri ili četiri najzasićenije skale, tj. ED 3 ili ED 4).

Regresiona analiza

Pre prikaza rezultata regresione analize moramo napomenuti da je ona vršena na 18 slika koje su zajedničke za ovaj rad i rad autora Ane Radonjić i Slobodana Markovića (2004, 2005). Urađena je multipla regresiona analiza matrice u kojoj su procene ispitanika bile uprosečene: 18 slika organizovano je u redove, dok su kolone bile definisane kriterijumskom i prediktorskim varijablama. Kriterijumska varijabla bila je *estetski doživljaj* meren ED 9, dok su prediktorske varijable bile procene na faktorima SDS 16 (Radonjić i Marković, 2005): *Regularnost*, *Pobuđenost*, *Atraktivnost* i *Smirenost*. Rezultati multiple regresije pokazuju da faktori SDS-a zajedno ne predstavljaju dobre prediktore estetskog doživljaja

merenog preko ED 9: $r^2 = .391$, $F(4,13) = 2,09$, $p > .05$. Međutim, analiza pojedinačnih doprinosa koje faktori imaju na kriterijumsku varijablu može se videti da faktor *Pobuđenosti*, ipak, može biti značajan prediktor estetskog doživljaja (videti tabelu 2). Mora se naglasiti da dalje pojedinačne regresione analize pokazuju da se ova predikcija mora uzeti sa rezervom budući da je procenat objašnjene varijanse značajan ($p < .05$), ali relativno nizak ($r^2 = .227$).

Tabela 2: Doprinosi pojedinačnih prediktora u multiploj regresionoj analizi. ED 9 je kriterijumska varijabla, a faktori SDS 16 prediktori.

Faktori SDS	t	p
Regularnost	.922	.374
Pobuđenost	2,220	.045
Atraktivnost	-.018	.985
Smirenost	.499	.626

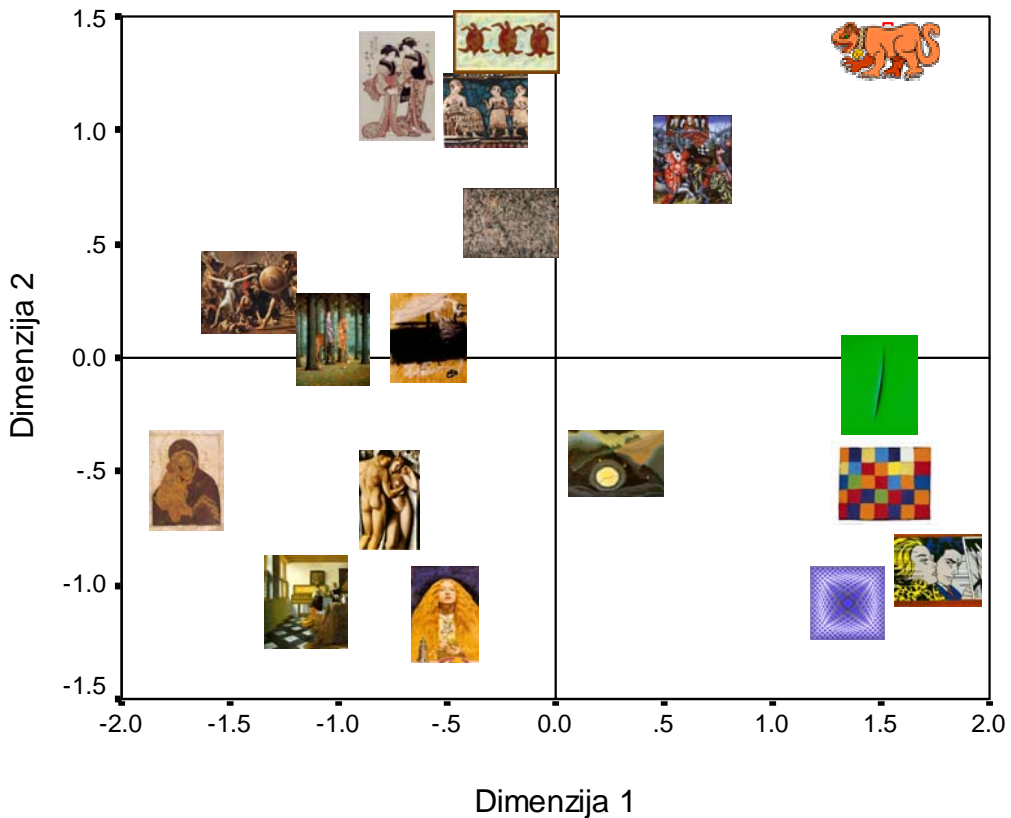
Tabela 3: Pojedinačne regresione analize. Prediktori estetskog doživljaja su faktori SDS 16.

Faktori SDS	r^2	F (1,16)	p
Regularnost	.064	1,09	.312
Pobuđenost	.227	4,71	.045
Atraktivnost	.160	3,05	.100
Smirenost	.103	1,84	.194

U istraživanju koje je za cilj imalo konstrukciju SDS-a Marković i Radonjićeva koristili su postupak multidimenzionalnog skaliranja (MDS) sa ciljem da se u zamišljenom 2-D i 3-D prostoru slike pozicioniraju po međusobnoj sličnosti-različitosti (Radonjić i Marković, 2004). Prostorna distanca u ovom prostoru odgovarala bi procenjenoj različitosti slika.

Budući da je ispitanicima data instrukcija da se pri poređenju slika oslanjaju na globalni doživljaj njihove međusobne sličnosti-različitosti, ostaje nejasno da li su se pri tome ipak dosledno rukovali nekim specifičnim kriterijumima, na primer, sličnošću-različitošću po fizičkim karakteristikama (npr. jarko obojene nasuprot pastelnim slikama), temi (npr. portreti nasuprot pejzaža), dimenzijama subjektivnog doživljaja (npr. smirene nasuprot burnim kompozicijama) i, najzad, po estetskom doživljaju (npr. opčinjavajuće nasuprot neopčinjavajućim slikama). Upravo poslednja navedena pretpostavka, tj. ideja da se pri proceni sličnosti-različitosti slika posmatrač oslanja na njihov estetski efekat, bila je predmet analiza koje ćemo izložiti u nastavku rada.

Slika 1: Distribucija slika u 2-D prostoru MDS-a.

Da bismo ispitali vezu između jačine estetskog doživljaja i procene međusobne sličnosti-različitosti slika izveli smo multiplu regresiju u kojoj je kriterijumska varijabla bio *estetski doživljaj* meren ED 9, dok su prediktori bile koordinate MDS-a.

U prvoj analizi prediktori su bile koordinate, tj. dimenzije 2-D prostora MDS-a (d1 i d2). Na slici 1 može se videti distribucija slika u 2-D prostoru MDS-a (podaci preuzeti iz Radonjić i Marković, 2004).

Koeficijent determinacije u multiploj regresionoj analizi pokazao je značajnu predikciju dimenzija d1 i d2: $r^2 = .385$, $F(2,15) = 4,69$, $p < .026$. Pri tome, dimenzija d1 značajno više doprinosi predikciji od dimenzije d2 (videti tabelu 4). Pojedinačne regresione analize pokazuju da dimenzija d1 objašnjava oko 33 % varijanse, a d2 samo 6 % (videti tabelu 5). Oslanjajući se na sliku 1 možemo reći da estetski doživljaj opada sleva na desno duž dimenzije 1. Na slici 2 prikazan je skatergram dobijen regresionom analizom dimenzije d1 i estetskog doživljaja.

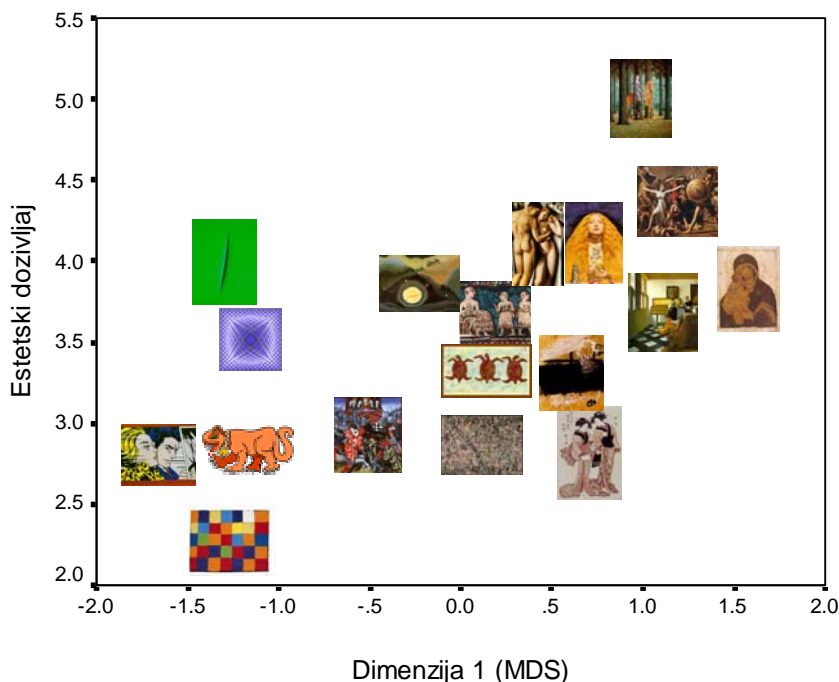
Tabela 4: Doprinosi pojedinačnih prediktora u multiploj regresionoj analizi.

Dimenzije MDS-a	t	P
d1	-2,812	.013
d2	-1,239	.234

Tabela 5: Rezultati pojedinačnih regresionih analiza.

Dimenzije MDS-a	r ²	F (2,15)	p
d1	.327	7,764	.013
d2	.060	1,022	.327

Slika 2: Skatergram dobijen u regresionoj analizi estetskog doživljaja sa dimenzijom d1 2-D prostora MDS-a.

U drugoj analizi prediktori su bile dimenzije 3-D prostora MDS-a (d1, d2 i d3). Koefficient determinacije pokazao je značajnu predikciju dimenzija d1 i d2: $r^2 = .421$, $F(3,14) = 3,40$, $p < .048$. Pri tome, dimenzija d1 značajno više doprinosi predikciji od dimenzija d2 i d3 (videti tabelu 6). Pojedinačne regresione analize pokazuju da dimenzija d1 objašnjava oko 30 % varijanse, d2 oko 9 %, a d3 manje od 3 % (videti tabelu 7).

Tabela 6: Doprinosi pojedinačnih prediktora u multiploj regresionoj analizi. ED 9 je kriterijumska varijabla, a dimenzije 3-D MDS-a prediktori.

Dimenzije MDS-a	t	p
d1	-2,689	.018
d2	-1,537	.147
d3	.886	.391

Tabela 7: Rezultati pojedinačnih regresionih analiza. ED 9 je kriterijumska varijabla, a dimenzije 3-D MDS-a prediktori.

Dimenzije MDS-a	r ²	F (3,14)	p
d1	.299	6,823	.019
d2	.094	1,657	.216
d3	.026	.431	.521

Izloženi rezultati pokazuju da postoji značajna veza između estetskog doživljaja i distribucije slika po sličnosti-različitosti unutar 2-D i 3-D prostora MDS-a. Analiza pojedinačnih doprinosa prediktora pokazuje da se kao najbolji prediktor izdvaja dimenzija d1. U narednim istraživanjima trebalo bi preciznije specifikovati prirodu dimenzije d1. Pitanje je, naime, da li se ona može svesti na neke jasne stilske ili tematske dimenzije kao što su, na primer, neobičnost motiva, razućenost forme i sl.

DISKUSIJA

Analizirajući faktorsku strukturu procena umetničkih slika na devet deskriptora (skala) estetskog doživljaja uočili smo snažnu konvergenciju procena u jednu latentnu dimenziju. Na osnovu toga zaključili smo da je estetski doživljaj jedinstven fenomen, nerazloživ na nezavisne komponente.

Pokušavajući da ispitamo prirodu veze između estetskog doživljaja i drugih bazičnih dimenzija subjektivnog doživljaja došli smo do zanimljivih rezultata. Prvo, regresione analize pokazuju da se pri proceni slika po sličnosti-različitosti posmatrači delimično oslanjaju da svoj estetski doživljaj. Ovaj nalaz nameće potrebu za dodatnim istraživanjima kriterijuma koji stoje u osnovi grupisanja slika po sličnosti (npr. stil, tema i sl.).

Drugo, nalazi ovog istraživanja ukazuju na veoma slabu povezanost estetskog doživljaja sa faktorima subjektivnog doživljaja slika (faktori SDS 16). Faktori *Regularnost*, *Atraktivnost* i *Smirenost* nisu značajni prediktori estetskog doživljaja, dok je predikcija faktora *Pobuđenost* značajna ($p < .045$), ali uz veoma malu količinu objašnjene varijanse ($r^2 = .227$). Indikativno je da je estetski doživljaj (najzasićenije skale: općinjavajuće, neodoljivo i izuzetno) oslonjen na *Pobuđenost* (skale:

neobično, maštovito, upečatljivo, inspirativno), a ne na evaluativnu dimenziju kao što je *Atraktivnost* (skale: lepo, prijatno, zdravo, čisto). Drugim rečima, estetski doživljaj, kako je definisan u ovom radu (npr. kao opčinjenost), bliži je fenomenu radoznalosti i nehomeostatskoj motivaciji (preferencija neobičnog i pobuđujućeg sadržaja), nego hedonističkoj evaluaciji (prijatnost), smirenosti i regularnosti (preciznost, jasnoća, red).

U jednom ranijem istraživanju u kojem je korišćen instrument za procenu subjektivnog doživljaja forme SDF 15 pokazano je da su faktori *Regularnost* (skale: sređeno, organizovano, skladno) i *Evaluacija* (prijatno, vedro, privlačno) u značajnoj korelaciji sa percepcijom *dobre forme* vizuelnih sklopova (Subotić, 2002; o instrumentu SDF 15 videti Marković i sar., 2002a). Bez obzira na to što se radi o različitim instrumentima i donekle različitom sadržaju faktora, možemo pretpostaviti da je ovde reč o dva srodna, ali i različita fenomena: doživljaj dobre forme, tj. osećaj prijatnosti usled skladne organizacije vizuelnog sklopa i estetski doživljaj, tj. opčinjenost neobičnošću slikovnog sadržaja.

U narednim istraživanjima treba preciznije ispitati razliku između pomenutih domena estetske evaluacije slika. Takođe, potrebno je na fenomenološkom i konceptualnom planu produbiti ideju o višeslojnosti ukusa i tu ideju povezati sa već postojećim Ognjenovićevim modelom tri nivoa estetske odluke (Ognjenović, 1991, 1997). Radi se o modelu koji pretpostavlja tri kognitivna nivoa (domena) koji učestvuju u donošenju estetske odluke: (1) *harmonijski* nivo koji radi po principu sklada i jednostavnosti (odgovara našem doživljaju dobre forme), (2) *redundantni* nivo koji preferira sadržaje bogate detaljima i ukrasima i (3) *distantni* nivo koji podrazumeva dublju elaboraciju sadržaja i distancu u odnosu na površinski nivo značenja. Ovaj poslednji nivo mogao bi da odgovara našoj definiciji estetskog doživljaja.

LITERATURA

- Arnheim, R. (1969). *Art and visual perception*. Berkely and Los Angeles, University of California Press.
- Berlyne, D. E. (1974). *Studies in the new experimental aesthetics*. Washington (D.C.), Hemisphere Publishing Corporation.
- Dakulović, S. i Marković, S. (2004). Subjektivna kategorizacija apstraktnih umetničkih slika. *Empirijska istraživanja u psihologiji X*, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Eco, U. (2004). *Istorija lepote*. Beograd, Plato.
- Focht, I. (1980). *Uvod u estetiku*. Sarajevo, Svjetlost.
- Gombrich, E. H. (1984). *Art and Illusion*. Princeton (New Jersey), Princeton University Press.
- Gombrich, E. H. (2005). *The story of Art*. London, Phaidon Press Limited.

- Lindauer, M. S. (1981). Aesthetic experience: A neglected topic in the psychology of the arts. In: O'Hare, D. (Ed.). *Psychology of the Arts* (pp 29-75). Sussex, The Harvester Press & New Jersey, Humanities Press.
- Janson, H.W. (1996) *History of Art*. New York, Harry N. Abrams Inc.
- Marković, S., Janković, D. i Subotić, I. (2002a). Dimenzije subjektivnog doživljaja forme. *Psihološka istraživanja*, 11-12, 49-73.
- Marković, S., Janković, D. i Subotić, I. (2002b). Implicitna i eksplicitna svojstva vizuelnog geštalta. *Psihološka istraživanja*, 11-12, 75-112.
- Marković, D. i Marković, S. (2004). Struktura doživljaja umetničkih slika. Iz časopisa *Psihologija*, 37(4), 527-547.
- Ognjenović, P. (1991). Processing of aesthetic information. *Empirical Studies of Arts*, 9(37), 1-9.
- Ognjenović, P. (1997). *Psihološka teorija umetnosti*. Beograd, Institut za psihologiju.
- Osgood, C., Suci, G.J. and Tannenbaum, P. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana, University of Illinois Press.
- Osgood, C., May, W. and Miron, M. (1975). *Cross-cultural universals of affective meaning*. Urbana, University of Illinois Press.
- Petrović, S. (1975). *Estetika i sociologija*. Beograd, Velika edicija ideja.
- Radonjić, A. i Marković, S. (2004). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika: izbor reprezentativnih stimulusa. *Empirijska istraživanja u psihologiji X*, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Radonjić, A. i Marković, S. (2005). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika. *Empirijska istraživanja u psihologiji XI*, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Subotić, I. (2002). Subjektivni doživljaj dobre forme. *Psihološka istraživanja*, 11-12, 113-136.
- Tucker, W. T. (1995). Experiments in aesthetic communication. Ph.D. thesis. University of Illinois (Pregled u Osgood, C., Suci, G. J. and Tannenbaum, P. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana, University of Illinois Press.)
- Zurovac, M. (1978). *Umjetnost i egzistencija*. Beograd, Velika edicija ideja.

ABSTRACT

STRUCTURE OF AESTHETIC EXPERIENCE

Marko Polovina and Slobodan Marković

Laboratory of Experimental Psychology, University of Belgrade

This study investigated the structure of aesthetic experience and the relationship of this structure and other dimensions of the subjective judgements of paintings. Aesthetic experience was defined by nine descriptors selected from relevant literature: fascinating, irresistible, unique, eternal, profound, exceptional, universal, unspeakable, I would like to have this painting. 24 paintings were judged of on nine unipolar seven-step scales that were made of the up-mentioned descriptors. The factor analysis extracted one principal component. Multiple regression has shown weak correlation between aesthetic experience (averaged nine judgements) and the factors of the subjective judgements of paintings (the factors were measured by the instrument SDS 16; Radonjić & Marković, 2005). Factor *Arousal* was a significant predictor of aesthetic experience, but the percent of explained variance was relatively low (circa 23%). The prediction of other factors, *Regularity*, *Attraction* and *Serenity*, was not significant. For the purpose of this analysis we used the data from the previous study (Radonjić and Marković, 2005). Further regression analyses indicated the role of aesthetic experience in the similarity judgments of paintings: the distributions of the paintings within 2-D and 3-D MDS space were partially explained by the measure of aesthetic experience. The MDS data were taken from the previous study (Radonjić i Marković, 2004). The results of this study suggest that the aesthetic experience is a unique and relatively independent phenomenon: internally, it is not dividable into components, and externally, it is weakly correlated with the other subjective dimensions.

Keywords: *aesthetic experience, paintings, subjective judgements, multi-dimensional scaling*

PRILOG 1

Aritmetičke sredine (M) i standardne devijacije (SD) estetskog doživljaja 24 stimulusa. Navedeni su autori i nazivi slika koje su korišćene kao stimulusi. Mera estetskog doživljaja (M) dobijena je uprosečavanjem devet skala: opčinjavajuće, neodoljivo, jedinstveno, neprolazno, duboko, izuzetno, univerzalno, neizrecivo, voleo/la bih da je imam. Zvezdicama su označeni stimulusi koji su korišćeni i u ranijim istraživanjima subjektivnog doživljaja slike i sa čijim rezultatima su korelirani naši nalazi (Radonjić i Marković, 2004, 2005).

	Slika		M	SD
1	Nepoznati autor - Ser Tristan	*	2,94	1,13
2	David – Otmica Sabinjanki	*	4,29	1,27
3	Klee – Raznobojni kvadrati	*	2,26	0,91
4	Munch – Karl Johan		4,06	1,41
5	Vasareli – Plava Vega	*	3,61	1,36
6	Vermeer – Čas muzike	*	3,67	1,10
7	Nepoznati autor - Kornjače	*	3,39	1,29
8	Lempicka – Adam i Eva	*	4,01	1,29
9	Parrish – Breza		3,55	1,64
10	Shigemasa – Žene	*	3,00	1,26
11	Lichtenstein – U kolima	*	2,81	1,28
12	Fontana – Koncert 3	*	3,9701	1,25
13	Appel – Ptica		3,00	1,09
14	Millais - Nevesta	*	4,00	1,27
15	Nepoznati autor - Zastava iz Ura (detalj)	*	3,65	1,29
16	Dove – Mesec i ja	*	3,82	1,48
17	Magritte – Blanko ček	*	5,05	1,28
18	Theophranes – Bogorodica	*	3,86	1,22
19	Fragonard – Ljubavnici		4,08	1,19
20	Tapies – Aile blanche	*	3,21	1,33
21	Canaletto – Spasovdan		4,03	1,17
22	Pollock – No 1	*	2,88	1,21
23	Nepoznati autor - Jaguar	*	2,82	1,37
24	Van Gogh – Maslinjak na suncu		4,73	1,31